

УДК 159.923.2

DOI <http://dx.doi.org/10.15421/102005>

ПРОВІДНІ ОСОБИСТІСНІ РИСИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ АЕРОМОБІЛЬНИХ ВІЙСЬК MAIN PERSONAL TRAITS OF AIRMOBILE MILITARY SERVANTS

Волков Д.С.,

к.психол.н., доц., доц. кафедри
загальної психології та
патопсихології, декан факультету
психології та спеціальної освіти,
ДНУ ім. Олесея Гончара
d_volkov66@i.ua

У професійно спрямованому аспекті досліджено провідні особистісні риси військовослужбовців аеромобільних військ. На базі повної за обсягом емпіричної інформації простежено та достовірно доведено необхідність детального дослідження особистісних особливостей військовослужбовців для їх подальшого використання в оптимальному посадовому розподілі, а також для раціоналізації військового галузевого навчання й виховання.

Ключові слова: військово-професійна діяльність, провідні риси особистості, емоційна стійкість, інтегроване прийняття себе, самодостатність, вольова регуляція, екстрапунітивність, екстернальність.

Background. Formation of specific personality traits of a serviceman is the result of the influence of the substantive characteristics of combat military-professional activity as potentially possible, which constitutes imaginary combat situation and determines the potential readiness of military servants to join and perform it. Solution of official tasks is connected with the human factor, behavior of people, their social and universal values, individual features, orientation, feelings, needs. All these factors significantly affect formation of personal characteristics and determines the leading traits that are professionally important personal qualities.

The **objective** of this paper is compilation of scientifically based database of main personal traits of military servants.

Method. Applied psychodiagnostic techniques were used: 16 PF Questionnaire by R. Cattell (form A), Technique of Accentuation of Character and Temperament by G. Shmishek, K. Leonhard, Level of Subjective Control by J. Rotter, the Rosenzweig Picture Frustration Test, Raven's Progressive Matrices, inventory «Volitional persistence» by E. Ilyina & O. Feshenko. The results of the empirical research were processed with the help of STATISTICA-6.1 program and Spearman's rank correlation coefficient.

The **sample** included 60 testees (males) – airmobile military servants (sergeants), aged under 25, working experience under 2 years.

Results. The profile of the leading traits of servicemen includes such peculiarities as emotional stability, stress resistance, self-sufficiency, self-control, internality, extrapunitiveness, meticulousness, persistence, problem-solving ability and expressive intellectual potential. The main personal factors that integrate the personal profile of military servants are «strong-willed determination» and «personality maturity».

Conclusions. Personality traits as a system of mental qualities of the individual determine the potential ability of a military worker to overcome the difficulties of professional activity and successfully perform specific tasks. They serve as a basis and necessary condition for efficiency in this professional field.

Keywords: military-professional activity, main personal traits, emotional stability, integral self-acceptance, self-sufficiency, will regulation, extrapunitiveness, externality.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується значним посиленням уваги до проблеми надійного та ефективного функціонування людини в особливих умовах професійної

діяльності. Гуманізація і демократизація українського суспільства, необхідність оптимального та своєчасного розв'язання проблем підготовки фахівців у військовій галузі потребує глибоких знань закономірностей функціонування особистості працівника, його психічних можливостей та раціонального їх використання у службовій діяльності. Військовослужбовець розглядається як свідомо особа, наділена резервами прояву бойового потенціалу, особистісні риси якої трансформуються під впливом навчання та подальшої професійної діяльності, на що вказували багато теоретиків військової справи (А. К. Баїнов, Н. Н. Головін, А. О. Керсновський, Н. Коупленд, Н. П. Міхневич, А. А. Незнамов, Г. Є. Шумков та ін.). Формування специфічних рис особистості військовослужбовця є результатом впливу змістовних характеристик бойової військово-професійної діяльності як потенційно можливої, що складає уявну бойову ситуацію та визначає потенційну готовність військовослужбовців до включення в неї та її виконання. Вирішення службових завдань пов'язане з людським фактором, поведінкою людей, їх суспільними та загальнолюдськими цінностями, індивідуальними особливостями, спрямованістю, почуттями, потребами. Все це значно впливає на формування особистісних характеристик та визначає провідні риси, які є професійно важливими особистісними якостями. Умови протікання військово-професійної діяльності формують специфічний внутрішній світ особистості, певну систему ставлень, специфічні особливості реагування, конкретні зразки виконання професійних дій та визначають особливі вимоги до роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відомі наукові здобутки зарубіжних та українських учених стосовно індивідуально-психофізіологічних й індивідуально-когнітивних відмінностей людини (П. К. Анохін, К. М. Гуревич, В. Д. Небиліцин, В. Д. Русалов), вчення про здібності та їх структуру (В. Д. Шадриков, С. Л. Рубінштейн, К. К. Платонов, В. М. Дружинін), дослідження психологічної та психофізіологічної адаптації людини (М. А. Агаджанян, Ф. Б. Березін, В. Г. Волович, В. П. Казначєв), наукові праці про особливості особистості військовослужбовця та працівника правоохоронних органів (Р. А. Абдурахманов, В. В. Знаков, Н. В. Короткова), формування успішної адаптації до певного виду діяльності (М. Н. Берулава, Ю. П. Ветров).

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні існування провідних особистісних рис військово службовців.

Методи дослідження. Експериментальна референтна група складала 60 військовослужбовців аеромобільної бригади. Задля забезпечення чистоти експерименту група респондентів характеризувалися гомогенністю за статтю (чоловіча), віком (до 25 років), тривалістю служби у військах (до 2 років), належністю до сержантського складу.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали різні вчення. Психодіагностичне вимірювання здійснювалось за допомогою: опитувальника «Шістнадцять особистісних факторів» Р. Кеттелла, форма А; характерологічного опитувальника Леонгарда – Шмішека; опитувальника

«Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера; методики «Рисуночна фрустрація» С. Розенцвейга; тесту «Прогресивні матриці» Дж. Равена; методики «Вольова наполегливість» Е. П. Ільїна та О. К. Фещенко.

Для статистичної обробки та подальшої обґрунтованої інтерпретації емпіричних даних дослідження використовувалася програма STATISTICA-6.1. В якості статистичного критерію визначення щільності взаємозв'язку між основними особистісними рисами військовослужбовців було використано коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена.

Обрані методи, підхід до організації науково обґрунтованого емпіричного дослідження були спрямовані на забезпечення комплексного аналізу особистісних рис військовослужбовців та їх диференціацію. Кожна окрема методика має цільове спрямування та водночас доповнює і розширює інформацію про певні характеристики особистісних рис фахівців у сфері військової діяльності.

Результати та їх обговорення. Аналіз отриманих емпіричних даних щодо дослідження провідних особистісних рис військовослужбовців складався з трьох кроків. Перший з них включав опис емоційно-вольової та інтелектуальної сфери військовослужбовців, що зумовлює успішність їх діяльності в екстремальних умовах та є провідним для здійснення військово-професійної діяльності через те, що тісно пов'язаний із характером об'єктивних труднощів військово-професійної служби. Другий крок полягав у визначенні особливості проявів поведінкової сфери військовослужбовців як результуючої щодо сформованих установочних систем особистості на активну або пасивну, відповідальну або невідповідальну, оборонну або захисну поведінку. Третій крок аналізу припускав визначення взаємозв'язку між виявленими особистісними рисами військовослужбовців, що дало можливість скласти профіль головних рис та зробити висновок про наявність узгодженої системи провідних рис у військовослужбовців.

Особливості емоційно-вольової та інтелектуальної сфер характеризують визначальну специфічність сприйняття, переживання, оцінки та реагування військовослужбовців, незалежно від значущості або стресогенності ситуації, в якій вони перебувають. До методик, що дали змогу виявити ці особливості, належать: опитувальник «Шістнадцять особистісних факторів» Р. Кеттелла, характерологічний опитувальник Леонгарда – Шмішека, методика «Вольова наполегливість» Е. П. Ільїна та О. К. Фещенко та тест «Прогресивні матриці» Дж. Равена.

З 16-ти особистісних факторів опитувальника для аналізу було обрано такі, котрі найбільше відповідають завданням дослідження. Вони були згруповані в такі параметри:

1. фактори А+, F+, Н+ утворюють тріаду, що характеризує екстраверсію;
2. фактори С -, О + й Q4 + становлять невротичну тріаду;
3. I +, F + характеризують істероїдні прояви особистості;
4. фактори С+ й G+ визначають стійку й наполегливу поведінку;

5. фактори Н -, І +, С -, О + характеризують гостре переживання страху життя і, як наслідок, підвищену чутливість до погроз;

6. фактори Q2+, Q3+ й N+ виражають рівень самостійності й інтегрованості особистості, її соціальної досвідченості й проникливості;

7. фактор L+ характеризує захисну пасивно-агресивну поведінку та внутрішнє напруження, що не знаходить розрядки.

Змістовний аналіз результатів дослідження виявив такі особливості: 57% вибірки виявляють тенденцію до адаптивного, інтегрованого сприйняття себе й своїх взаємин із дійсністю (шостий параметр); 39% характеризуються значно вираженою екстравертованістю, стійкістю до стресогенних факторів та активністю при налагодженні контактів з оточенням (перший параметр); 38% вирізняє емоційно зріле, стійке і послідовне реагування (четвертий); 18% характеризуються вираженим внутрішнім напруженням, підозрілістю, дратівливістю та поведінкою, що ідентифікується з постійним прийняттям явища захисту та протистоянням іншим; 14% мають підвищену чутливість до погроз і гостро переживають страх; у 12% виявлена тенденція до прояву істероїдних рис; у 8% виявлено невротичний патерн особистісного й емоційного реагування.

Психодіагностика особистісних характеристик військовослужбовців виявила їх переважні параметри, а саме: екстравертованість, емоційну стійкість, сформований Его-контроль, стресостійкість, самодостатність та самоподання (фактори А+, С+, G+, Н+, Q₂+, Q₃+). Дані, отримані за допомогою опитувальника Р. Кеттелла, визначають прояв стійких у часі показників. Це свідчить про наявність у респондентів сформованої системи взаємодії з оточенням, прагнення та готовність вирішувати питання при їх обговоренні, активність особистісної позиції, контроль емоційного регулювання, вміння пояснювати власне емоційне напруження та шукати засоби виходу зі складної або фруструючої ситуації.

У військовослужбовців виявлено сформовану внутрішню принциповість, яка забезпечує послідовність, наполегливість та відповідальність у питаннях не тільки власної, але й соціальної значущості, яка визначається особливістю військової служби, пов'язаною з особливими умовами її здійснення. Самостійність та самодостатність є показниками сили особистості військовослужбовця, який вміє брати на себе відповідальність у різних, з точки зору напруги, обставинах та ситуаціях професійної діяльності.

Подальша діагностика типу домінантного емоційного переживання й акцентуації особистості здійснювалася за опитувальником Леонгарда – Шмішека. Спираючись на теорію особистості К. Леонгарда, було запропоновано такі варіанти групування шкал у параметри: активності – гіпертимія, дистимія, циклотимія; реактивності – збудливість, застрягнення; емоційної сфери – емотивність, екзальтація; контролю – педантичність, демонстративність; зниженого фону настрою й енергії – дистимія, тривожність. Шкали розподілялися в такий спосіб (табл. 1).

Таблиця 1

**Отримані ранги шкал за опитувальником Г. Шмішека
в досліджуваній групі військовослужбовців**

Назва шкали	Отриманий ранг шкали
Гіпертимія	2
Застрагнення	1
Педантичність	3
Збудливість	5
Емотивність	6
Тривожність	9
Циклотимія	8
Демонстративність	7
Дистимія	10
Екзальтованість	4

Отже, досліджувана група респондентів характеризується високими значеннями параметрів активності, реактивності та контролю, які зумовлені підйомом індивідуальних емоційних профілів (до 5-го рангу), за шкалами «застрагнення», «гіпертимія», «педантичність», «екзальтованість» і «збудливість». Група цих військовослужбовців характеризується як така, що наділена енергійним настроєм, відчуттям переборення перешкод і проблем, що виникають, готовністю діяти і проявляти високий рівень зацікавленості в тому, що відбувається на цей час. Крім того, респондентів може відрізняти орієнтація на події зовнішнього світу, що поєднується з імпульсивністю, та обмежене напруження сил у ситуації небезпеки (сполучення «гіпертимії» й «збудженості»). На рис. 1 відображено частковий розподіл найбільш виражених шкал у досліджуваній вибірці.

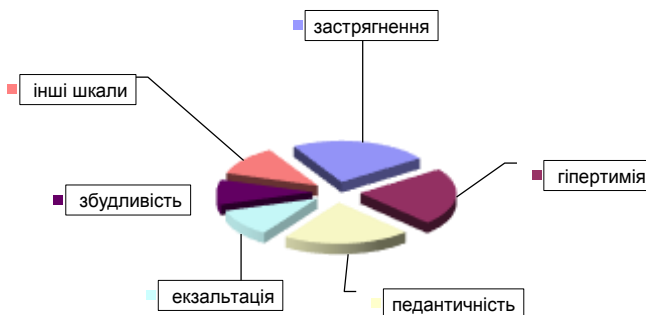

Рис. 1. Частковий розподіл параметрів активності, реактивності та контролю у групі військовослужбовців за опитувальником Г. Шмішека

Можна констатувати, що військовослужбовців відрізняє активність та перетворювальна позиція, прагнення до пошуку засобів досягнення певної мети. Прагнення до діяльності та оптимізм стимулюють ініціативу, постійно підштовхують до пошуку нового. Гіпоманіакальна енергія забезпечує натиск, а педантичність є засадою ретельної підготовки та сумлінного виконання професійних завдань. Вибірку вирізняє ерготропне домінування – перевага

процесів збудження симпатичної нервової системи, що відповідає за мобілізацію організму до дії, домінування потреби у витраті енергії. Загалом для респондентів характерний стеничний тип реагування. Переважно це активно-оборонна позиція, яка становить собою зіткнення сильних тенденцій, що створюють схильність до експлозивних реакцій. Це підтверджує прояв ерготропних тенденцій. Крім того, досліджувані характеризуються ситуаційно зумовленою емоційною напругою (шкали збудженості та екзальтованості), яка або ще не знайшла свого відображення в системі усвідомлених переживань, або успішно контролюється на поведінковому рівні (підтверджується виразним проявом факторів G, C та Q2 за Р. Кеттеллом). Тому можна констатувати, що у досліджуваних військовослужбовців активне ставлення до ситуації, спонтанність і полenezалежність.

Особливості вольового приборкання труднощів та ступінь витримки і прояву вольового зусилля діагностувалися за допомогою методики «Вольова наполегливість» Є. П. Ільїна та О. К. Фещенко.

Середній час, який витратили досліджувані військовослужбовці, відрізняється залежно від номера завдання методики, що зумовлено процедурою та метою дослідження. Ефективність та час виконання завдань залежить від складу та структури стимульного матеріалу, який пропонувався дослідженим. У перших двох завданнях можливість побудови речення з наведеного набору слів передбачалась як необхідна умова подальшої діагностики вольового зусилля при вирішенні третього завдання. Тому середній показник витраченого часу на перше та друге завдання приблизно однаковий і дорівнює $M=3,2$ хв. при виконанні першого завдання і $M=3,7$ хв. – другого. Послідовно переходячи до третього завдання, досліджувані стикались із ситуацією неможливості виконання інструкції. Це задано об'єктивними умовами методики, зокрема відсутністю смислової зв'язаності у поданих для побудови слів. Час виконання третього завдання у досліджуваних дорівнює $M = 9,75$ хв. та є показником наполегливості за умови того, що неможливість будь-якого вирішення третього завдання їм невідома.

Показником вольової наполегливості (ПВН) є відношення часу, який витрачено на виконання третього завдання, до середнього часу виконання першого та другого завдань. У досліджуваній вибірці цей показник складає $ПВН = 2,83$ та належить до середнього з тенденцією до високого рівня виразності вольового регулювання дій.

Інтелектуальні особливості особистості військовослужбовця, зокрема рівень інтелектуального потенціалу, діагностувався за допомогою тесту «Прогресивні матриці» Дж. Равена.

Військово-професійна діяльність характеризується значним рівнем складності. Виконуючи свої обов'язки, військовослужбовець повинен передбачити можливий хід та результат своїх дій, порівнювати їх з тим, що було задумано, стежити за обстановкою, контролювати поведінку, тому важливо усвідомлювати власний рівень здібностей та інтелектуальний

потенціал як ресурс визначення і застосування своїх можливостей, ступінь усвідомлення і розуміння бойового завдання. На рис. 2 наведено співвідношення рівнів розвитку здатності до систематизації мислення, логічного міркування та усвідомлення існуючих зв'язків між предметами та явищами у досліджуваних.

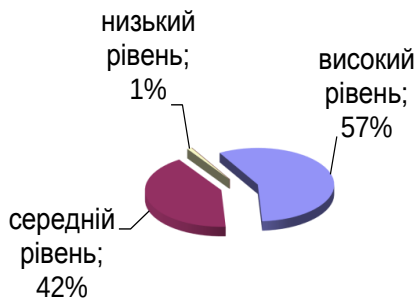

Рис. 2. Рівні розвитку інтелектуального потенціалу у групі військовослужбовців

Отримані дані дають змогу констатувати, що 57% здатні правильно орієнтуватися в будь-якій обстановці, формувати стереотипи оцінки супротивника, передбачати алгоритми його вчинків та організовувати відповідні дії. Майже всі досліджувані, окрім 1%, здатні включатися у процес обміркованого проектування своїх дій та стратегій, оцінювати досягнуте, порівнювати їх із поставленою метою.

Варто зазначити, що інтелектуальні здібності, виявлені у вибірці, треба розглядати як властивості особистості, що існують відносно тієї або іншої (але обов'язково визначеної) діяльності. Здібність виявляється у процесі оволодіння професією, у тому, наскільки воїн за інших однакових умов швидко і ґрунтовно, легко і міцно засвоює способи організації та виконання робіт. Здібності визначаються як сукупність індивідуально-психічних особливостей військовослужбовця, які забезпечують успіх у військовій діяльності, легкість і швидкість оволодіння нею. Тому планомірна і послідовна навчально-військова підготовка є засадою зростання наявних на цей час результатів оцінки інтелектуального потенціалу військовослужбовців.

Отже, інтерпретація психодіагностичних даних стосовно особливостей емоційно-вольової та інтелектуальної сфер особистості військовослужбовців виявила такі переважні їх риси: екстравертованість, емоційна стійкість, стресостійкість, самостійність, інтегроване сприйняття себе, активність, реактивність та середній із тенденцією до високого вольовий самоконтроль, значний рівень інтелектуальних здібностей.

Наступний крок діагностики та аналізу отриманих даних полягав у визначенні особливостей поведінкових реакцій. З цією метою використовувались опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера, призначений для діагностики інтернальності – екстернальності

як узагальненої характеристики особистості, що впливає на засоби вирішення практичних завдань військово-професійних ситуацій, та методика «Рисуюча фрустрація» С. Розенцвейга, призначена для дослідження реакцій на невдачу та способів виходу із ситуацій, що перешкоджають діяльності або задоволенню потреб особистості.

За методикою визначення інтернальності – екстернальності отримано значення показника інтернальності за 7 шкалами опитувальника. На рис. 3 відображено узагальнені результати виразності шкал опитувальника «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера серед досліджуваних військовослужбовців.

Треба констатувати, що результати, отримані за шкалою загальної інтернальності, свідчать про високий рівень суб'єктивного контролю особистості військовослужбовців над значущими ситуаціями. Досліджувані почувають свою власну відповідальність за події свого життя та проявляють впевненість у вирішенні важких завдань, усвідомлене позитивне ставлення до світу, наявність сенсу та мети життя. Інтернальність у сфері досягнень, невдач та сімейній сфері досягає середнього рівня. Це є показником наявності суб'єктивного контролю у відповідних значущих ситуаціях.

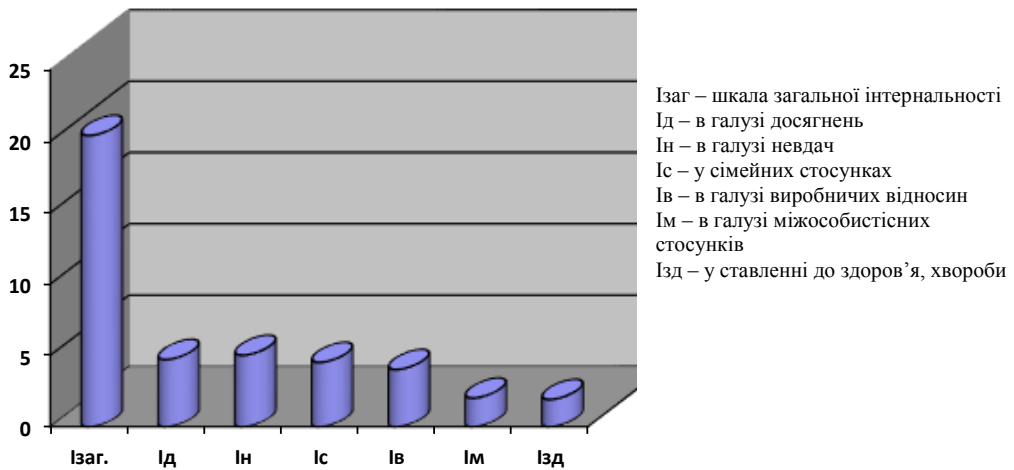

Рис. 3. Виразеність шкал опитувальника «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера у групі досліджуваних

Інтернальність у виробничій сфері виражена незначно, що, на наш погляд, зумовлено підготовчим навчальним етапом професійного становлення особистості військовослужбовця, на якому виробничі аспекти залишаються ще майбутньою перспективою. Сьогоднішня виробнича ситуація розглядається досліджуваними як залежна, насамперед, від командирів, старших за званням та професійно-військовим статусом. Інтернальність у міжособистісних стосунках та сфері здоров'я має низький рівень вираження, що характеризує екстернальну позицію, прагнення приписувати більш важливе значення у цих сферах обставинам та оточенню.

Виявлені особливості прояву інтернальності у досліджуваних військовослужбовців є варіабельною характеристикою, яка змінюється залежно від конкретних соціальних або функціонально-виробничих обставин, від визнання ситуації як важкої або простої, комфортної або деструктивної.

Дослідження реакцій на невдачу і способів виходу із ситуацій, що перешкоджають діяльності або задоволенню потреб особистості, здійснювалось за допомогою методики «Фрустраційні реакції» С. Розенцвейга, показники якої відображають індивідуальні характеристики поведінки. Тенденції останньої характеризують динаміку та ефективність рефлексивної регуляції досліджуваними своєї поведінки в ситуації стресу.

Отримані дані дають змогу визначити високий рівень екстрапунітивних реакцій. Виявленими в дослідженні особливостями характерних ознак провідних поведінкових реакцій військовослужбовців є перевага екстрапунітивної реакції $\bar{X} = 63$ (порівняно зі стандартизованим значенням $= 47,1$; $\sigma = 1,1$) на ситуацію перепони, тенденція до зниження інтрапунітивної реакції $\bar{X} = 21$ (станд. зн. $= 26,8$; $\sigma = 3,3$) та імпульсивної реакції $\bar{X} = 16$ (станд. зн. $= 26,3$; $\sigma = 1,3$). Визначені кількісні дані напрямів реакцій досліджуваних військовослужбовців відображають їх схильність висувати надмірні вимоги до оточення. У табл. 2 наведено узагальнені щодо досліджуваної вибірки результати напрямів та типів фрустраційних реакцій військовослужбовців.

Таблиця 2

Узагальнені показники особливостей напрямів та типів фрустраційних реакцій у групі досліджуваних військовослужбовців

Тип та напрям реакції	Кількісне $\bar{X}$ вираження реакцій	% вираж. напрямів (E, I, M) реакцій	% вираж. типів (O-D, E-D, N-P) реакцій
E'	5	E', E, e 63	O-D 25
E	6		
e	4		
I'	-	I', I, i 21	E-D 37
I	2		
i	3		
M'	1	M', M, m 16	N-P 38
M	1		
m	2		

Примітка: E – екстрапунітивні реакції, I – інтрапунітивні реакції, M – імпульсивні реакції, OD – «з фіксацією на перепону», ED – «з фіксацією на самозахист», NP – «з фіксацією на задоволення потреб».

Аналіз типів реакцій у досліджуваній вибірці визначив тенденцію до уникнення фіксації на перепоні. Середнє групове значення O-D складає $\bar{X} = 25$ (станд. зн. $= 33,9$; $\sigma = 1,2$). Вибірку досліджуваних характеризує прояв більш активних типів ставлення до перепони: E-D – самозахист

$\bar{X} = 37$ (стан. зн. = 36,8; $\sigma = 0,9$) та N-P – фіксація на задоволені потреби $\bar{X} = 38$ (стан. зн. = 29,4; $\sigma = 1,1$).

Отже, група військовослужбовців продемонструвала значне вираження екстрапунітивних реакцій, що означає спробу зовнішнього пошуку причин незадоволення потреби та мобілізації інших до вирішення проблеми. Узагальнюючи, можна констатувати, що переважні типи реакцій досліджуваних військовослужбовців є ознакою адекватного реагування на фрустрацію та показують їх здатність до прояву фрустраційної толерантності та здатності вирішувати проблеми, що виникають.

Отримані емпіричні дані дають змогу зробити припущення про існування тісного позитивного зв'язку між основними виявленими в ході дослідження характеристиками особливостей емоційно-вольової й інтелектуальної сфер особистості та поведінковими реакціями досліджуваних військовослужбовців. Статистичним критерієм визначення щільності між основними особистісними рисами військовослужбовців є коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена, який дає можливість перевірити, наскільки статистично узгоджені між собою досліджувані параметри, а саме: C+ (емоційна стійкість) та інтернальність; H+ (стресостійкість) та екстрапунітивність; Q2+ (самодостатність) і застрягнення; Q3+ (самоконтроль) та педантичність (табл. 3).

Таблиця 3

Значення коефіцієнта рангової кореляції основних параметрів, що якісно характеризують досліджуваних військовослужбовців

Кореляція між двома ознаками	C+ i інтернальність	H+ i екстрапунітивність	Q2+ i застрягнення	Q3+ i педантичність
r_s	0,46*	0,42*	0,47*	0,40*

Примітка: * – результати є достовірними на рівні $p \leq 0,01$ (при $r_{s \text{ крит.}} = 0,40$) для $n \geq 40$

Отримані емпіричні значення r_s більші від критичного значення коефіцієнта кореляції рангів. Це означає, що кореляція між виявленими в ході емпіричного дослідження параметрами статистично значуща, позитивна.

Отже, обрані для дослідження методики дали змогу охарактеризувати стійкі стратегії поведінки військовослужбовців; акцентуації їх характеру (демонстративний, педантичний, застряглий, збудливий) і темпераменту (гіпертимний, дистимічний, тривожно-боязкий, циклотимний, афективний, емотивний); інтернальність – екстернальність як узагальнену характеристику особистості, що впливає на засоби вирішення практичних завдань військово-професійних ситуацій; реакції на фруструючі ситуації, що перешкоджають діяльності або задоволенню потреб особистості та, узагальнюючи, визначити рівень виразності емоційної, інтелектуальної та вольової саморегуляції особистості військовослужбовців.

Узагальнення отриманих в ході дослідження результатів дає змогу скласти профіль провідних рис військовослужбовців, який включає емоційну стійкість, стресостійкість, самодостатність, самоконтроль, інтернальність,

екстрапунітивність, застрягнення, педантичність та виразний інтелектуальний потенціал.

Висновки. Науково-теоретичний аналіз військово-професійної діяльності дав підставу розглядати особистість як головну умову здійснення специфічної праці. Саме у військово-професійній діяльності особа вибудовує своє ставлення до навколишнього світу, зокрема професійного, який детерміновано безліччю факторів військової служби. При цьому структури зовнішньої об'єктивної та внутрішньої суб'єктивної діяльності особистості взаємозумовлені. Структури людської психіки формуються завдяки механізму інтеріоризації на основі засвоєння структур зовнішньої діяльності. Разом з тим, внутрішні дії за допомогою механізму екстеріоризації передбачають і готують зовнішні. Ця взаємодія формує у свідомості людини специфічне суб'єктивне відображення об'єктивного світу, що знаходить реалізацію в зовнішніх діях (ставленні до діяльності, якості й ефективності цієї діяльності, взаємодії з іншими людьми) та характеризує індивіда як особистість.

Провідними компонентами структури особистості військовослужбовця є психологічні властивості (спрямованість, індивідуальність, характер, здібності, темперамент), на основі яких формуються провідні якості особистості воїна (вольова саморегуляція, відповідальність, організованість, дисциплінованість, принциповість, ретельність, емоційна сталість, інтелектуальні здібності, аналітичні, вербальні, комунікативні здібності, активна позиція, інтернальність, швидкість реакції, фізична та психічна витривалість, ініціативність). Сукупність цих провідних якостей визначає зміст особистості військовослужбовця. Отже, можна зазначити, що особистісні риси як система психічних якостей особистості визначають потенційну можливість працівника військової галузі долати труднощі професійної діяльності й успішно виконувати специфічні завдання. Вони слугують базою, необхідною умовою ефективності роботи у цій сфері.

Підбиваючи підсумки емпіричного дослідження провідних рис військовослужбовців, можна вказати, що:

1. Успішність діяльності військовослужбовців в екстремальних умовах залежить від особистісних рис, до яких, насамперед, віднесено емоційно-вольову стійкість, толерантність до стресу (екстрапунітивність) та виражений інтелектуальний потенціал.

2. Психодіагностика особистісних особливостей військовослужбовців виявила параметри, що переважають. До них, зокрема, належать: екстравертованість, емоційна стійкість, сформований Его-контроль, стресостійкість, самодостатність та самоподання.

3. Для досліджуваних військовослужбовців характерний стеничний тип реагування. Переважно це активно-оборонна позиція, яка становить собою зіткнення сильних тенденцій, що створюють схильність до експлозивних реакцій і спонтанності, вольової саморегуляції як уміння керувати власними діями.

4. Профіль провідних рис військовослужбовців включає: емоційну стійкість (6,8), стресостійкість (7,9), самодостатність (8,1), самоконтроль (6,1), інтернальність (19), екстрапунітивність (63), застрягнення (24), педантичність (22), наполегливість (9,8), уміння вирішувати проблеми (38) та виразний інтелектуальний потенціал (57%). Головними особистісними факторами, які інтегрують особистісний профіль військовослужбовців, є вольова рішучість та зрілість особистості.

Бібліографічні посилання

- Anohin, P. K. (1979), *Systemic mechanisms of higher nervous activity* [*Sistemnye mekhanizmy vysshej nervnoj deyatel'nosti*], Moskva.
- Maklakova, A. G. (2004), *Military psychology* [*Voennaya psikhologiya*], St. Petersburg: Peter.
- Gurevich, K. M. (1974), *Mastering professional skills as a problem of differential psychophysiology* [*Ovladenie professional'nym masterstvom kak problema differencial'noj psikhofiziologii*], Moscow.
- Karayani A. G. & Siromyatnikov, I. V. (2006), *Applied military psychology* [*Prikladnaya voennaya psikhologiya*], St. Petersburg: Peter.
- Korolchuk, M. S. (1996), *Actual problems of psychophysiology of military activity* [*Aktualni problemy psikhofiziologii viiskovoi diialnosti*], Kiev.
- Kortneva, Yu. V. (2004), *Diagnostics of the actual problem* [*Diagnostika aktual'noj problemy*], Moskva.
- Kouplend, N. (1991), *Psychology and the soldier* [*Psikhologiya i soldat*].
- Korolchuk, M. S., Trofimov, Yu. L., Osodlo, V. I. & eth. (2008), *Methodological and theoretical problems of psychology* [*Metodolohichni ta teoretychni problemy psikhologii*], Kiev.
- Yahupov, V. V. (2004), *Military psychology* [*Viiskova psikhologhiia*], Kiev.